

Ба Шурои диссертатсионии 6D.KOA-029
назди Донишгоҳи миллии Тоҷикистон
731025, Ҷумҳурии Тоҷикистон
ш. Душанбе, кӯчаи Рӯдакӣ, 17

ТАҚРИЗ

ба диссертатсияи Каримов Қадриддин Облобердиевич дар мавзуи «Таҳлили муқоисавии ақидаҳои маорифпарварии Жан Жак Руссо ва Аҳмади Дониш», барои дарёфти дараҷаи илмии доктор PhD доктор аз рӯи фалсафа, аз рӯи ихтисоси 6D 020100 – фалсафа (6D020102 Таърихи фалсафа).

Мутобиқати диссертатсия ба ихтисосҳо ва самтҳои илм, ки аз рӯи онҳо диссертатсия ба ҳимоя пешниҳод шудааст. Диссертатсияи Қ. Каримов дар мавзуи “Таҳлили муқоисавии ақидаҳои маорифпарварии Жан Жак Руссо ва Аҳмади Дониш” мазмунан ва мантиқан ба талаботи ихтисоси 6D 010200 – фалсафа (6D 020102 – Таърихи фалсафа) мувофиқат менамояд.

Мубрам будани мавзуи диссертатсия. Диссертант Қ. Каримов дар муқаддимаи рисолааш масъалаҳои тарбия, таълим, маориф, иҷтимоӣ ва ғайраро мавриди баррасӣ қарор додааст. Ба ақидаи диссертант, маърифатнок кардани ҳар як шахрванди ҷомеа тибқи талаботи замон тарбия намудани онҳо мебошад.

Замони муосир замони дастовардҳои бузурги илмиву техникӣ ва бозёфтҳои нав ба нави инсоният ба шумор рафта, роҳ ёфтани муваффақ гаштан ба онҳо аз мактабу маориф ва низоми дурусти раванди таълим вобастагии амиқ дорад. Бинобар ин, истифодаи самаранок ва ақлонии ҳазинаи ғанӣ, арзишҳои моддию маънавии гаронбаҳои аз таърихи гузаштаи халқу миллатҳо меросмонда, яке аз манбаҳои асосии ба майдони пешрафти илму техника ворид шудани инсоният ба ҳисоб меравад. Нимаи дуюми асри XIX ва ибтидои қарни XX, давраи ташаккули фалсафаи маорифпарварӣ ба ҳисоб рафта, таҳқиқу омӯзиш ва барои рушди ҷомеаи имрӯза истифода бурдани андешаву пешниҳодҳои барномаи ислоҳоти иҷтимоии ҷараёни номбурда зарур ва муҳим мебошад.

Ҷамчунин муаррифӣ кардани ақидаҳои арзишманди Жан Жак Руссо - маорифпарвари франсавӣ, файласуф ва педагог ва Аҳмади Дониш - мутафаккири тоҷик, поягузори равияи маорифпарварӣ дар Осиёи Марказӣ - ҷузъи фарҳанг, сармояи маънавии ташаккули қобилияти зеҳнии инсоният маҳсуб меёбанд. Ба таъкиди диссертант дар раванди рушди ҳаёти иҷтимоӣ - фарҳангӣ ва ташаккули ҳувияти миллӣ дар Тоҷикистони соҳибистиклол аз масъалаҳои муҳими қори пажӯҳишӣ ба ҳисоб мераванд.

Диссертант дар қисмати муқаддимаи дараҷаи омӯзиши мавзӯ тавонистааст муҳимтарин таҳқиқотро роҷеъ ба осору афкори мутафаккироне чун Ж.Ж. Руссо ва А. Донишро бо тамоми дастовардҳои тавзеҳ диҳад. Назар ба қавли диссертант оид ба шиноخت ва муаррифии афкори педагогии Ж.Ж. Руссо олимони варзида: И. Каримова ва С. Сулаймонӣ дар мақолаҳои таҳқиқотиашон,

тамоюлгирии афкори педагогии маорифпарварро мушаххас кардаанд. Саҳми дигари назарраси онҳо аз он иборат аст, ки китоби «Эмил ё дар бораи тарбият»-и Ж.Ж. Руссо ро ба забони тоҷикӣ баргардон намуда, дастраси хонандагони тоҷик гардондаанд.

Диссертант дар ин қисмат ва рисола аз таҳқиқоти донишмандони шинохта З. Раҷабов, Ш. Абдуллоев, Б. Самиев ва дигарон ёд карда, назару андешаи онҳоро мавриди баррасӣ ва таҳлили муқоисавӣ қарор додааст. Ҳамзамон паҳлуҳо ва нуқоти ноомӯхтаи осори мутафаккирони номбурдаро зикр кардааст.

Ҳамин тавр, ба назари диссертант омӯзиш ва таҳқиқи маводи тавзеҳдодашуда собит менамоянд, ки бо вучуди баррасӣ ёфтани бештари ҷанбаҳои таълимоти маорифпарварон, аз ҷумла муайян кардани характери пайдоиши он дар Аврупо ва Шарқ, таҳқиқ кардани паҳлуҳои алоҳидаи афкори маорифпарварон, нишон додани саҳми онҳо дар рушди ҷомеа, бедорӣ ва густариши маънавият, масъалаи асоснок кардани ҷанбаҳои умумиятдошта ва хусусиятҳои фарқкунандаи таълимоти маорифпарварӣ дар Аврупо ва Осиёи Миёна, ҳолати баррасӣ ва таҳлил гардидани масъалаҳои меҳварии ҳаёти иҷтимоӣ-сиёсӣ аз ҷониби Ж.Ж. Руссо ва Аҳмади Дониш, ки муаррифкунандаи арзишҳои фарҳангии ду минтақаи аз ҳам тафовутдошта мебошанд, таҳқиқоти ҷудоғонае рӯйи нашр наомадааст, ки ин масъулиятро муаллифи диссертатсия ба уҳдаи худ гирифтааст.

Дарачаи навгонии натиҷаҳои дар диссертатсия бадастомада ва нуқтаҳои илмие, ки барои Ҳимоя пешниҳод мешаванд. Нагонии қор ба навиштаи диссертант мушаххасан ба таври зайл хулоса мешавад, ки бори аввал:

- дар Франция ва Осиёи Миёна пайдоиши маорифпарварӣ дар доираи нишон додани ҷиҳатҳои умумиятдошта ва хусусиятҳои фарқкунандаи он таҳқиқ карда шуданд;

- шарҳи ҳол ва мазмуну моҳияти осори Жан Жак Руссо ва Аҳмади Дониш ба таври мухтасар мавриди таҳлил ва муқоиса қарор гирифтанд;

- сарчашмаҳои идеявии ташаккулёбии ақидаҳои маорифпарварии Жан Жак Руссо ва Аҳмади Дониш дар ҷорҷӯбаи маъхазҳои таърихӣ-илмӣ асоснок карда шуданд;

- вазъи баррасии масъалаи инсон ва иртиботи ӯ бо ҷомеа дар таълимоти Жан Жак Руссо ва Аҳмади Дониш дар доираи асарҳои бунёдии онҳо мавриди таҳлил ва муқоиса қарор гирифтанд;

- моҳияти фалсафии концепсияи тарбияи табиӣ Жан Жак Руссо ва ҷиҳатҳои умумиятдошта ва хусусиятҳои фарқкунандаи он аз назарияи тарбияи Аҳмади Дониш илман таҳқиқ ва нишон дода шуданд;

- таъсири ақидаҳои маорифпарварии Жан Жак Руссо ва Аҳмади Дониш дар ташаккули афкори фалсафии ҳамасрон ва мутафаккирони баъдина мавриди таҳлилу муқоиса қарор дода шуданд. Нуқтаҳои ба Ҳимоя пешниҳодшаванда дар 10 банд дарҷ гардида, муҳимтарин лаҳзаҳои дохили диссертатсияро инъикос карда метавонанд.

Асоснокӣ ва эътимоднокии хулосаҳо ва тавсияҳои дар диссертатсия зикршуда дақиқияти маълумот, кофӣ будани ҳаҷми маводи таҳқиқотӣ, коркарди натиҷаҳои таҳқиқот ва ҳаҷми интишорот, гузаронидани таҳқиқи эътимоднокии диссертатсионӣ мебошанд. Хулоса ва тавсияҳо дар асоси таҳлили илмии натиҷаҳои таҳқиқоти назарявӣ ва таҷрибавӣ манзур карда шудаанд.

Аҳамияти илмӣ, амалӣ ва иҷтимоии натиҷаҳои диссертатсия. Дар таҳқиқоти рисолаи диссертатсионӣ, муаллиф бештар ба муқаррарот ва хулосаҳои файласуфони маорифпарвар, муҳаққиқони тоҷику рус, аврупоӣ, эронӣ ва ғайра, ки бевосита ба мавзуи таҳқиқотӣ рӯоварӣ намудаанд, така намудааст. Ҳамзамон, корҳои илмии олимони муаллифон, ки дар шакли монографияҳо, дастурҳои таълимӣ, мақолаҳои илмии дар маҷалаҳои тақризшавандаи байналмилалӣ, барномаю қонунҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, маҳзанҳои электронии интернетӣ, сомонҳои расмӣ вазорату идораҳои дахлдори соҳавӣ ташкил менамоянд.

Натиҷаҳои амалии таҳқиқот метавонанд дар раванди пажӯҳиши муносибатҳои мутақобилаи давлат ва ҷомеа, нақши давлат дар тарбияи кӯдак, муносибати оила бо мактаб ва ғайра, ҳангоми таҳияи стратегия ва концепсияи сиёсати давлатӣ дар мавриди маориф, мақом ва нақши он дар равандҳои иҷтимоии ҷомеа мавриди истифодаи васеъ қарор гиранд.

Натиҷаҳои таҳқиқоти мазкурро метавон ҳангоми баррасии масъалаҳои назариявии осори илмии донишмандони давраи маорифпарварии ҳам Аврупо ва ҳам Осиёи Миёна, инчунин, дар таълифи асарҳои илмию фалсафӣ, бахусус, ҳангоми таҳияи таърихи фалсафаи маорифпарварӣ, фалсафаи илм ва методологияи таҳқиқоти илмӣ истифода бурд. Дастовардҳо ва хулосаҳои таҳқиқоти мазкур имкон медиҳад, ки мақоми воқеии ҷараёни маорифпарварии аврупоӣ ва тоҷик дар ҳадди қиёс муайян карда шавад.

Наشري натиҷаҳои диссертатсия дар маҷаллаҳои тақризшавандаи илмӣ. Натиҷаҳои диссертатсия дар 4 мақолаи дар маҷаллаҳои тақризшавандаи ҚОА назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2 мақола дар дигар маҷаллаҳои илмӣ нашр гардида, ҳамчунин дар семинарҳои илмӣ-назариявии кафедраи фалсафа, конференсияҳои илмӣ-амалие, ки ҳар сол (2019-2024) дар Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айнӣ гузаронида шудаанд, гузориш дода шудааст. Диссертатсия дар ҷаласаи кафедраи фалсафаи ДДОТ ба номи Садриддин Айнӣ (суратҷаласаи №9 аз 20.03.2024) муҳокима гардида, ба ҳимоя пешниҳод карда шуд.

Мутобиқати барасмиятдароии диссертатсия ба талаботи Комиссия. Диссертатсия ба талаботи бандҳои 31-33-и “Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ”, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30-юми июни соли 2021 таҳти №267 тасдиқ шудааст, мувофиқ мебошад. Муаллиф тавонистааст, ки диссертатсияи худро тариқи соҳтори дуруст таҳия карда, объект ва предмети таҳқиқотро дар алоқамандӣ бо мавзӯ, вазифаҳои таҳқиқот дар ҳамбастагӣ бо ҳадаф ва ҷамъаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда, ба баёни

навгонихои илмӣ муайян намуда, тавассути методологияи илмӣ-фалсафӣ онро таҳлилу баррасӣ ва натиҷагирӣ намояд. Равиши пайдарҳамии мантикии фикр дар ҳама қисматҳои диссертатсия мушоҳида шуда, андешаҳои муаллиф асосноку илмӣ мебошанд. Бо назардошти ҳамин хусусият диссертатсияро кори илмии анҷомёфта ва дорои мазмуну муҳтавои илмӣ ҳисобидан мумкин аст.

Дар боби аввали диссертатсия “Нақши Жан Жак Руссо ва Аҳмади Дониш дар пайдоиш ва ташаккули равияи маорифпарварӣ” диссертант заминаҳои муайяни таърихӣ ба вучуд омадани равияю мактабхоро нишон додааст. Мактабҳои фалсафии давраи Маорифпарварии аврупоиро диссертант аслан идомаи мантикии ҳаракатҳои дар давраи Эҳё бавучудодама доништа, онҳоро мавриди баррасӣ ва таҳлил қарор додааст.

Дар зербоби аввали боби мазкур “Пайдоиши маорифпарварӣ дар Франсия ва Осӣи Марказӣ: умумият ва фарқият” – диссертант қайд менамояд, ки масъалаи растагорӣ, раҳӣ ва наҷот дар афкори иҷтимоии мутафаккирони тоҷику аврупоиро ба инобат гирифта, метавонем бигӯем, ки маорифпарварони фаронсавӣ, аз ҷумла Ж.Ж. Руссо аз ақидаҳои ақлгароии Ибни Сино набояд бебаҳра монда бошад. Вале диссертант ба баррасии ҳамаҷонибаи ин масъала напардохта, ба баррасии бевоситаи масъалаҳои маорифпарварӣ ва ду намояндаи машҳури он: Ж.Ж. Руссо ва А. Дониш бармегардад ва таълимоти онҳоро дар ҳар бобат мавриди омӯзиши муқоисавӣ қарор медиҳад.

Дар зербоби дуюм “Мухтасари шарҳи ҳол ва таснифи осори Жан Жак Руссо ва Аҳмади Дониш” диссертант қайд кардааст, ки Жан Жак Руссо ва Аҳмади Дониш дар тули умри худ дар вазифаҳои гуногун, аз ҷумла ба сифати муншӣ дар сафоратхонаҳо фаъолият кардаанд. Аммо нодонию дар ҷаҳолат мондани сафирон, сатҳи пасти дониши сиёсии онҳо ва надониستاني одоби муошират боис гаштааст, ки дар баррасӣ ва ҳалли масъалаҳои байнидавлатӣ ба ҷойи сафирон худи онҳо масъулиятро ба уҳда бигиранд.

Зербоби сеюм “Сарчашмаҳои идеявии ташаккулёбии ақидаҳои маорифпарварии Жан Жак Руссо ва Аҳмади Дониш” ном дошта, дар он, ақидаҳои маорифпарварӣ ва ислохотҳои Жан Жак Руссо ва Аҳмади Дониш, ба назари диссертант, худ ба худ ташаккул наёфтаанд. Омӯзиш ва таҳқиқи осори арзишманд, масъалагузорӣ ва тавсияву пешниҳодҳои маорифпарварон ҷиҳати ҳал кардани масъалаҳои сиёсӣ, иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва фарҳангӣ, нишон додани роҳу усулҳои рушду тараққиҳои ҷомеа маълум менамоянд, ки сарчашмаҳои ғоявии ташаккулёбии андешаҳои онҳо гуногун буда, вале ба ҳамдигар шабоҳат доранд.

Диссертант боби дуюми диссертатсияро “Тамоюлгирии андешаҳои гуманистии Жан Жак Руссо ва Аҳмади Дониш: таҳлили муқоисавӣ” ном гузоштааст, ки аз се зербоб иборат аст.

Дар зербоби аввали боби дуюм “Баррасии масъалаи инсон ва иртиботи ӯ бо ҷомеа дар таълимоти Жан Жак Руссо ва Аҳмади Дониш” масъалаҳои марбут ба офариниш, ҳаёти иҷтимоӣ-сиёсӣ, хусусан пайдоиши ҷомеа,

шаклҳои идоракунии давлат, интиқоди арзишҳои тамаддунӣ, низоми таълиму тарбия, шинохти инсон ва тавассути он ҳимоя кардани ҳуқуқу озодиҳои инсон мебошад. Диссертант дар ин зербоб тавонистааст, ки назару андешаҳои ҳам Ж.Ж. Руссо ва ҳам А. Донишро дар хусуси инсон, характери инсон, тарбияи он ва муносибати инсон бо ҷомеаю бо мисолҳои мушаххас нишон диҳад.

Диссертант зербоби дуюмро ба ҳалли масоили “Моҳияти фалсафии концепсияи тарбияи табиӣ Жан Жак Руссо ва хусусиятҳои фарқкунандаи он аз назарияи тарбияи Аҳмади Дониш” бахшидааст. Ба навиштаи диссертант бо сабаби мушкилоти хонаводагӣ Жан Жак Руссо аз давраи қудратӣ таълими системанок нагирифтааст. Аммо бо роҳнамоии падар аз давраи наврасӣ ба мутолиаи осори фалсафӣю адабӣ шурӯъ намудан, ба кишварҳои гуногуни Аврупо мунтазам сафар кардан, хизмат намудан дар вазифаҳои гуногуни давлатӣ ва касбҳои мухталиф ҷиҳати пайдо кардани даромад, шиносӣ бо рӯшанфикрони франсуз ва ширкат варзидан дар озмуну баҳсҳои илмӣ ӯро ба яке аз ҷеҳраҳои рӯшанбинии франсуз табдил дода, идеяҳои аз ҷиҳати ғоявӣ заминаҳои инқилоби асри XVIII-и Франсияро ба вуҷуд оварданд.

Дар зербоби сеюми боби дуюм “Таъсири ақидаҳои иҷтимоӣ-сиёсии Жан Жак Руссо ва Аҳмади Дониш дар ташаккули афкори фалсафии ҳамасрон ва мутафаккирони баъдина” ба таъсири ақидаҳои мутафаккирони номбурда пардохтааст. Ба назари диссертант мутафаккироне чун Руссо ва Дониш бо он ҳама осори илмӣ фарох, тарзи фикррӯии пешрафта ва барои замони худ ғайримӯқаррарӣ, зиракию ояндабинии дақиқ наметавонишанд ба мафкураи олимону донишмандони минбаъда таъсиргуздор набошанд.

Дар хулосаи боби мазкур натиҷагирӣ карда шудааст, ки дар таърихи афкори фалсафӣю фарҳангии ҷомеаи инсонӣ аз оғози асри XVII то охири асри XIX-ро марҳилаи рушди маорифпарварӣ муаррифӣ менамоянд.

Рисола аз нигоҳи илмӣ ғанӣ ва андешаҳои муаллиф мантиқан дуруст баён гардида, натиҷаҳо хулосагирӣ шудаанд. Ҷараёни маорифпарварӣ барои маърифатнокшавӣ ва ҳудогоҳии мардум такони ҷиддӣ бахшидааст.

Дар хотима хулосаҳои асосии таҳқиқот, ҷамъбастиҳои умумӣ оварда шуда, тавсияҳо аз рӯи моҳияти масъалаи мавриди паҷуҳиш қарорёфта ба миён гузошта шудаанд.

Бе шубҳа, кори диссертатсионии Каримов Қ.О. таҳқиқоти мустақилона ва анҷомёфтаи илмист.

Бояд қайд кард, ки дар диссертатсия дар баробари дастовардҳои назарраси илмӣ, ҳамчунин камбудҳои ҷудогонае низ ба ҷашм мерасанд, ки ба шумули онҳо метавон инҳоро мансуб донист:

- диссертант дар қори илмӣ худ осори маорифпарваронро аз ҷиҳати таърихӣ бештар мавриди омӯзиш қарор додааст;

- дар рисола бештар аз таҳқиқоти атрофи маърифпарварӣ истифода гардида, таҳқиқоти бевосита марбут ба мавзӯ камтар ҷалб шудааст;

- хеле хуб мешуд, ки хусусияти маорифпарварии ҳавзаҳои гуногуни ҷомеаи исломӣ ба таври мухтасар ҳам бошад, муқоиса мегардид, зеро ҳар яке

аз ин ҳавзаҳо (масалан ҳавзаи Ҳинду Эрону Туркия) хусусияти худро доштанд. Дар баробари ин таъкид мегардад, ки эроду пешниҳодҳои мазкур қимати илмӣ диссертатсияи Каримов Қадриддин Облобердиевичро коста накарда, танҳо дар ҳудуди мувоҳидаи илмӣ ироа гардидаанд. Қимати илмӣ таҳқиқоти диссертатсионии Каримов Қадриддин Облобердиевич дар мавзӯи «Таҳлили муқоисавии ақидаҳои маорифпарварии Жан Жак Руссо ва Аҳмади Дониш» пеш аз ҳама дар он аст, ки чунин қори муқоисавӣ дар мавриди маорифпарварӣ аввалин маротиба анҷом дода шудааст.

Хулосаи чамбастӣ оид ба сазовор донишҷӯи доктара ба дараҷаи илмӣ дахлдор. Ҳамин тариқ, таҳқиқоти диссертатсионии Каримов Қадриддин Облобердиевич дар мавзӯи «Таҳлили муқоисавии ақидаҳои маорифпарварии Жан Жак Руссо ва Аҳмади Дониш» қори илмӣ - тахассусиест, ки дар он масъалаи муҳими илмӣ-иҷтимоӣ ва таърихӣ ҳаллу фасл гардидааст. Умуман, диссертатсия дар дараҷаи кифоятан баланди илмӣ навишта шуда, ба талаботи ҚОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ба талаботи бандҳои 31-33-и «Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ», ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30-юми июни соли 2021 тахти №267 тасдиқ шудааст, ҷавобгӯст ва муаллифаш барои дарёфти дараҷаи илмӣ доктори фалсафа PhD, доктор аз рӯи ихтисоси 6D020100 - фалсафа (6D 020102 –Таърихи фалсафа) сазовор аст.

Доктори илмҳои фалсафа, профессор,
сарҳодими илмӣ шӯбаи таърихи
фалсафаи Институти фалсафа, сиёсатшиносӣ
ва ҳуқуқи ба номи А. Баҳоваддинови
АМИТ
ш. Душанбе, хиёбони Рӯдаки 33
muhiba@bk.ru +992 918877009

Маҳмадҷонова М.Т.

Имзои профессор Маҳмадҷонова М.Т.-ро
тасдиқ мекунам.

Сардори шӯбаи кадрҳои
Институти фалсафа, сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқи
ба номи А.Баҳоваддинови
Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон

Абдурахмонзода Б.А.

10.06.2024